

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ В 1917 – 1919 РОКАХ: ОГЛЯД ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛ

В статті аналізуються роботи з проблеми діяльності Київської міської думи в 1917 – 1919 рр. Також охарактеризовано основні джерела дослідження її становища в цей період.

The scientific works from a problem of the activity of the Kiev municipal дума in 1917 – 1919 are analyzed in the article. The basic sources of the research of its position during this period are also characterized.

Київська міська дума була створена в 1834 р., як виборний розпорядчий орган міського самоврядування, а її виконавчим органом з 1870 р. була міська управа. До березня 1917 р. Київська міська дума носила безстановий характер. Реально скористатись виборчими правами могли всього кілька відсотків заможних киян, що не є демократичним.

В 1917 – 1919 рр., внаслідок частих, здебільшого досить кардинальних, змін влади помітно згасає ефективність діяльності Київської міської думи. В тих важких умовах члени думи (думські гласні) доклали чимало зусиль, щоб забезпечити життєдіяльність міста. Актуальність історії Київської міської думи зумовлюється як значимістю її тодішньої діяльності, так і станом історіографії, відсутністю цілісного дослідження цього аспекту вітчизняної історії.

Історіографія діяльності Київської міської думи має вузьке коло праць. Роль міської думи в подіях революції лише побіжно розглядалася, а не досліджувалась спеціально.

У праці "Відродження нації" В. Винниченко розкривав підходи Центральної ради, в тому числі й свої власні, до намагання організувати місцеву владу, як один із важливих шаблів державності. Крім того, керівники Центральної Ради вважали, що на місцях влада повинна бути зосереджена в руках тих сил, які мають найтісніші зв'язки з центром. Вказував В. Винниченко й на те, що після утворення УНР їй було підпорядковано колишній апарат влади Тимчасового уряду [8].

Д. Дорошенко поряд з відображенням в контексті революційних подій звернув увагу на позицію міської думи. Київська міська дума різко засудила жовтневий виступ більшовиків в Петрограді [13, с. 129] і підтримала Тимчасовий уряд. Та вже на початку лютого 1918 р. міський голова П. Рябцов вітав вступ більшовицького війська до Києва, як "відновлення єдиного загальноросійського революційного фронту" [13, с. 243]. Таким чином, Д. Дорошенко показав ситуацію, в якій опинилась міська дума, шукаючи шлях для відстоювання своїх законних прав.

Для переважної більшості представників радянської історіографії 1920-х рр. характерною була перевага критичного аспекту в дослідженні революційних подій в Києві. Дослідники використовували, в основному мемуаристику та періодичну пресу. Незважаючи на негативні оцінки діяльності місцевих органів влади, тим паче прибічників Тимчасового уряду, велику цінність становить фактологічний матеріал радянської історіографії 1920-х рр.

Новий етап дослідження даної теми в радянській Україні розпочався після Другої світової війни. В 1950-х – 1960-х рр. українська радянська історіографія основну увагу зосередила на вивченні місцевих органів державної влади Української РСР, радам робітничих, селянських, солдатських депутатів, міським радам Української РСР [1; 2]. Вивчення діяльності міських дум, по суті, ігнорувалося. У цих роботах, в кращому випадку, згадувалося про існування міської думи і, звісно, лише з негативною оцінкою. Упередженість, як вимога часу, стала на заваді дослідженню цієї теми.

Після Другої світової війни з'явилися загальні праці, присвячені періоду революції та громадянської війни в Україні, де висвітлюється ті чи інші питання стосовно вказаної проблематики. У монографії В.М. Королівського, М. А. Рубача М. І. Супруненка діяльність Київської міської думи згадувалася в зв'язку з міськими виборами, що відбулися за новим демократичним зразком та привернули неабияку увагу [19, Т. 2. с. 105]

В двохтомній "Історія Києва" в контексті огляду революційних подій висвітлювалася позиція міської думи. Так, на екстремному засіданні Київської міської думи в жовтні 1917 р. було оголошено про підтримку Тимчасового уряду [14, с. 29-30]. Крім означення про позиції думи по найбільш значимих подіях революції, політична діяльність не розглядалася. Повністю відсутня інформація про господарську діяльність думи.

Автори першого видання "Нарисів історії Комуністичної партії України", розглядаючи питання організації влади навесні 1917 р., висувають думку, що в період двовладдя Тимчасовий уряд та Центральна Рада становили один табір, вороже настроєний щодо рад робітничих і солдатських депутатів [22]. Такий підхід є занадто спрощений і не відповідає реальному стану подій. Розповідаючи про діяльність Центральної ради та українських національних партій, вказувалося на значний вплив останніх на широкі верстви українських селян, солдатів, інтелігенції та ремісників і створення на місцях своїх органів – губернських і повітових рад. Автори зазначали, що посилювався вплив українських національних сил у місцевих органах Тимчасового уряду – міських думах, управах, земствах.

У цілому, науковці 1950-х – на початку 1970-х рр., висвітлюючи проблему формування радянських органів влади і управління оцінюють діяльність міських дум різко негативно.

Боротьбу політичних партій та груп на перших демократичних виборах до Київської міської думи (23 липня 1917 р.) відобразив у своїй монографії Ю. Терещенко, вказавши на те, що міські вибори надзвичайно важливі для розуміння політичного життя в країні. Незважаючи на оновлення складу думи, гласні, які підтримували нову владу мирно уживалися з членами думи – прихильниками старого режиму, чому активно сприяли меншовики та есери. На думку автора, відбувалася, по суті, розбавлення дореволюційних цензових дум деякою кількістю угодовців [29, с. 14].

С. Волін – меншовик, безпосередній учасник революційних подій, в своїй монографії "Меншевики на Україні (1917 – 1921)", написаній на замовлення Міжуніверситетського проекту ще у 1962 р., але виданій закордоном тільки у 1990 р. побічно висвітлював вибори до міської думи, зауваживши, що меншовики й надалі в союзі з есерами та бундівцями відігравали помітну роль в формуванні позиції думи в революційних подіях [9, с. 89].

В "Історія Києва: у 3-х т. 4-х кн." була розвинута думка, що більшовики, насамперед, для широкої пропаганди ленінського плану боротьби за перемогу соціалістичної революції використовували вибори до міської ду-

ми. Незважаючи на перемогу блоку меншовиків, есерів та Бунду, більшовицька фракція докладе максимум зусиль для викриття їх політики [15, с. 20-21].

В томі "Київ" багатотомної "Історія міст і сіл Української РСР" окрім інформації про вибори до міської думи відображається ставлення думи до жовтневих подій. Так, гласні – меншовики, есери, бундівці, кадети – об'єдналися і 26 жовтня засудили повстання в Петрограді. З цих же позицій виступила й Центральна рада [16, с. 214]. За аналогічною схемою викладено матеріал у праці "Київ революционный, боевой, трудовой" [17, с. 77].

Вивченню різних аспектів української історії сприяло здобуття Україною незалежності. На початку 1990-х рр. з'явилася низка досліджень, які вийшли за рамки догм радянської історіографії. Спроби побудови Української держави на початку ХХ ст. стали об'єктом ретельного вивчення в постперевбудовний період.

М. Рибаків розглянув перейменування вулиць відповідно до вимог революційного часу. Таке прохання було адресовано солдатами 48-ї артилерійської бригади діючої армії, уродженцями Києва Київському міському голові [27, с. 197]. Автор праці наводив таблицю перейменування вулиць, проте вона не є повною.

О. Яременко, відображаючи адміністративну реформу гетьмана П. Скоропадського зазначив, що спочатку реформа місцевих адміністрацій носила формальний характер. Замість губернських та повітових комісарів вводились посади старост. Окремою проблемою були взаємовідносини старост з органами місцевого самоврядування, тобто земств та міських дум, більшість з яких знаходились в опозиції до гетьмана П. Скоропадського і урядових структур. Адміністративним наглядом за діяльністю дум займався департамент місцевого самоврядування. За результатами роботи комісії в справах місцевого самоврядування значна кількість міських дум країни була ліквідована. Як протест уряду була утворена "Спілка міст північної України", до якої ввійшли представники міст: Києва, Білої Церкви, Василькова, Умані, Черкаса, Кам'янця-Подільського, Вінниці, Житомира, Чернігова [33, с. 19]. Це викликало заборону уряду проводити їхні з'їзди. Прийнятий восени 1918 р. закон "Про вибори губернських і повітових земських гласних" втілити в життя не вдалося.

У короткому огляді міського самоврядування на початку ХХ ст. Р. Делімарський, розглядаючи вибори до міської думи в липні 1917 р., зазначив, що за новим законом Тимчасового уряду міський голова очолював тільки управу, що вперше в Росії розмежувало представницький та виконавчий орган влади [12, с. 9]. До виборів 1917 р. міський голова очолював і думу, і управу, а після виборів очолює тільки управу, з'являється нова посада – голова міської думи. Міським головою вважався голова не думи, а управи, яка здійснювала керівництво господарством міста.

Цікаву думку розвивав В. Бойко стосовно визнання міськими думами влади Української Центральної Ради. Автор зазначив, що неоднозначним виявилось ставлення Київської думи – 1 листопада вона визнала Генеральний Секретаріат вищою владою в краї. Але III Універсал та проголошення УНР стали для думи непереборним бар'єром та викликали бурхливі дебати [3, с. 105].

Діяльність Київської міської думи, навіть зважаючи в історіографії останніх двох десятиліть, не отримала спеціального висвітлення. Увагу дослідників привертала скоріше революційний період, аніж роль міської думи в тих подіях.

Джерельна база дослідження діяльності Київської міської думи складається з опублікованих та архівних матеріалів.

Серед збірників документів та матеріалів, що вийшли в світ в радянський час, слід зазначити: "Борьба за власть Советов на Киевщине (март 1917 – февраль 1918 г.)", "Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Февраль 1917 р. – апрель 1918 р.", "Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине" [4; 6; 7]. Матеріали збірників, побіжно відтворюють позицію Київської міської думи в революційних подіях та, в основному, базуються на публікаціях періодичної преси. Стосовно забезпечення життєдіяльності міста в цих збірниках документи повністю відсутні.

Збірник "Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах" містить цікаву інформацію про становище Києва наприкінці лютого – початку березня 1918 р., спроби думи відновити спокій в місті. Тут містяться звинувачення Голови Ради Міністрів В. Голубовича у бездіяльності Київської міської думи на початку березня 1918 р. Він зауважив, що за той час дума спромоглася тільки на одну відозву та прохання про асигнування громадських робіт для безробітних, на що уряд відразу погодився. На захист міської думи виступив один із депутатів, виправдовуючи її постійною стрілянню та страйками робітників в місті [30, Т. 2. с. 140]. Вартим уваги є Закон про передачу міліції м. Києва у розпорядження Міністерства Внутрішніх Справ, який опубліковано в збірнику. В пункті 5. Закону йдеться про те, що утримання столичної міліції покладається на Міністерство внутрішніх справ в обсязі 50 %, а решта – кошти асигновані Київською міською думою [30, Т. 2. с. 187].

У збірнику "Український національно-визвольний рух (березень-листопад 1917 р.): документи і матеріали" представлені документи, які розкривають національні аспекти Української революції від падіння самодержавства до проголошення Української народної республіки. Документи, переважно архівні та запозичені з преси, відтворюють широку географію національно-визвольного руху, його впливи на громадсько-політичний перебіг та соціальні прояви революції [31]. На жаль, серед значного документального масиву, оприлюдненого упорядниками збірника, порівняно незначна кількість документів торкається діяльності Київської міської думи. Передусім, вони висвітлюють питання позиції Київської міської думи та Виконавчого комітету Об'єднаних громадських організацій, в створенні якого міська дума взяла безпосередню участь, стосовно революційних подій та українського національно-визвольного руху. Документи збірника тісно переплітаються з матеріалами двотомника "Українська Центральна Рада: документи і матеріали" (К., 1996 – 1997), доповнюють його.

Значний інтерес представляють документи, опубліковані у збірнику "Правда історії. Діяльність єврейської культурно-просвітної організації "Культурна Ліга" у Києві (1918 – 1925)". Вони репрезентують культурно-просвітницький напрям діяльності міської думи [25].

Опубліковані окремими виданнями в 1917 – 1918 рр. "Наказ Киевской городской думы", "Новый закон о выборах в Городские думы", "Об изменении правил о городских доходах и расходах, установленных действующими положениями об общественном управлении городов", "Положение об общественном управлении городов", "Сборник положений и инструкций для контролера Киевской городской думы и подотчетных лиц Киевского городского самоуправления" [21; 23; 24; 26; 28] розглядали різні аспекти діяльності думи, окреслили повноваження міського голови, членів управи. Більшість з них публікувались тільки за практичною необхідністю, призначались не для теоретичного узагальнення та удосконалення знань, а тільки для викорис-

тання в повсякденній роботі муніципальних органів та оголошення результатів їх діяльності.

Серед опублікованих документів важливе місце посідає "Объяснительная записка Киевского городского самоуправления к смете 1918 г." складена заступником міського голови А. Гінзбургом. Автор пояснює затримку у звітності по прибутках і видатках міста "ненормальними умовами", "10-ти дневная бомбардировка города, выступление большевиков, гражданская война и тревожная атмосфера роспусков и репрессий по отношению к Городскому Самоуправлению либо вовсе прерывали текущую организационную работу" [10, с. 1-2]. Опублікований проект Контрольного відділу міської управи, який був розроблений гласним міської думи А. Лепарским, відображав успішний досвід існування такого відділу в міських управах Москви, Петербурга та деяких інших та рішуче наполягав на утворенні контрольного відділу Київської міської управи [20, с. 13].

Матеріали періодичної преси в Києві характеризували, перш за все, діяльність думи та управи, відображали настрої в місті в період революційних подій. Офіційне видання Київської міської думи "Киевские Городские Известия" містило основні новини місцевого самоврядування не лише в Києві, а й в інших міських думах, а також протоколи засідань Київської міської думи та управи [18, с. 56], піднімалися питання організації міського господарства, благоустрою, фінансів: прибутки, видатки та позики міста, діяльність карткової системи тощо.

"Киевские Губернские Ведомости", "Киевская мысль", "Киевлянин", "Робітничая газета" подавали найважливіші офіційні повідомлення, робили огляд подій на Україні, оперативно реагували на основні новини у всіх галузях життя міста. При цьому на характер газетних публікацій впливали революційні події в Києві, що і вимагає ретельної перевірки. "Киевская мысль", "Киевлянин" частіше схилилися до ліберально налаштованих гласних.

Вагоме місце серед джерел посідають мемуари. Незважаючи на їх певну суб'єктивність з їхньою допомогою можна доповнити відомості, розширити висвітлення окремих епізодів. В збірнику мемуарів білогвардійців "Революция на Украине" по між інших до видання було включено уривки спогадів А. Гольденвейзера, І. Чериковера, які залишили свої враження про стан органів адміністративної влади на місцях.

Юрист А. Гольденвейзер поряд з висвітленням утворення Виконавчого комітету Ради Об'єднаних громадських організацій, безпосереднім учасником чого він був, виборів до міської думи звертає увагу й на те, що за уряду гетьмана П. Скоропадського міська дума була замінена "Комісією у справах міського господарства" з колишнім міським головою І. Дьяковим на чолі [11, с. 56] створення нової влади, тобто Раду Об'єднаних громадських організацій, А. Гольденвейзер подавав як представника влади Тимчасового уряду в місті Киві в перші півроку революції, а Виконавчий комітет Ради Об'єднаних громадських організацій, до якого перейшли всі фактичні повноваження, на його думку, був створений так ніби вся влада належить міській думі.

І. Чериковер – член Єврейського національного секретаріату, який проживав в Києві 1917 – 1920 рр. показав роль, яку зіграла Київська міська дума в захисті єврейського населення міста під час антисемітських погромів. В думі було утворено з єврейських гласних комісію, яка боролась з насиллям. Завдяки заклику міського голови Е. Рябцова до голови вільного козацтва в Києві отаману Данченку козаки припинили погроми [32, с. 56]. Київська міська дума зображена в світлі цих подій як дієвий орган місцевої влади. Після чергового звернення міського голови, була утворена офіційна

комісія для вирішення проблеми антисемітських погромів, до якої входив представник думи Ульяницький. Проте згодом він вийшов з її складу, заявляючи, що комісія займається не розслідуванням насиль над євреями, а розслідуванням діяльності більшовиків. Автор розвивав думку, що козаки ввійшли в Київ як "визвольники від більшовиків", тому судити їх дії офіційна влада не поспішала.

Е. Бош – член Київського комітету РСДРП(б), в своїх мемуарах стверджувала, що міська дума не мала ніякого впливу на маси: "В нашей партийной среде и в рабочих массах серьезного значения Городской Думе никто не придавал, ее рассматривали, как организацию обывателей, и потому в предвыборной работе и в выборах в Г. Д. наблюдалось больше желание разоблачить противников, чем провести своих" [5, с. 19]. Цікавою є думка, що більше авторитету було саме у партійних організацій. Разом з тим є і деякі суперечливі моменти. Вказуючи на незначний вплив української ради в місті, авторка зазначала, що більшовики прагнули йти на компроміс з нею з питань влади в Києві.

Документи Державного архіву міста Києва (ДАМК) сконцентровані в справах 163-го фонду (Київська міська управа 1870 – 1920 рр.) мають безпосереднє відношення для дослідження діяльності Київської міської думи. Фонд управи, яка була виконавчим органом міської думи і очолювалася міським головою, широко відомий та важливий. Кожен із шести членів управи завідував відділом, що зумовило розподіл документів фонду. Основними відділами були: розпорядчий, фінансовий, господарчий, продовольчий, ревізійний, секретарський, рахунковий. Важливе значення мають справи, упорядковані на основі доповідей, звітів про становище та організацію роботи відділів управи. Персональний склад міської думи сприяє розгляд особових справ, наказів про звільнення та призначення службовців. Знаходимо документи з проблемами фінансового становища міста: прибутки та видатки, позики. Зберігаються справи про організацію міських виборів та складання виборчих списків крім того, велику увагу мають справи, які містять характеристику складів міської думи, ротацію її членів, огляд господарської та політичної діяльності гласних. Ці справи, упорядковані на основі звітів, доповідей, протоколів засідань міської управи.

Таким чином, наведений стислий огляд джерел засвідчує наявність достатньої різноманітної бази для дослідження діяльності Київської міської думи в період революційних подій та громадянської війни в Україні.

1. Алексеенко А. Г. Городские советы Украинской РСР (1917 – 1920) / Алексеенко А. Г. – К.: Издательство Киевского Университета, 1960. – 132 с. 2. Бабій Б. М. Місцеві органи державної влади Української РСР в 1917 – 1920 рр. / Бабій Б. М. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1956. – 268 с. 3. Бойко В. Визнання міськими думами влади УЦР у листопаді – грудні 1917 р. // Проблеми визнання історії української революції 1917 – 1921 рр. – К., 2002. – С. 102-110. 4. Боротьба за власть Советов на Киевщине. (март 1917 – февраль 1918 г.): Сборник документов и материалов / Сост.: П. П. Гудзенко, А. А. Данилов, Ф. И. Ильин и др. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. – 660 с.; 5. Бош Е. Год борьбы / Бош Е. – М.; Л., 1925. – 274 с. 6. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине. – К., 1982. – Ч. 2. – 958 с. 7. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Февраль 1917 – апрель 1918: Сборник документов и материалов в 3-х т. / Под ред. С. М. Королюков. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. 8. Винниченко В. Відродження нації: в 3-х т. репринтне відтворення видань 1920 р. / Винниченко В. – К.; Відень: Політвидав, 1990. – Ч. III. – 330 с. 9. Волин С. Меншевики на Украине (1917 – 1921). / Под ред. Ю. Г. Фельштинского. – Vermont, 1990 – 106 с. 10. Гінзбург А. М. Объяснительная записка Киевского городского самоуправления к смете 1918 г. / Гінзбург А. М. – К., 1918. – 36 с. 11. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917 – 1920 рр.) / Гольденвейзер А. А. // Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – М., 1930 – С. 1-64. 12. Делімарський Р. Є. Київське самоврядування: уроки ХХ-го ст. / Делімарський Р. Є. – К.: Науковий світ, 2000. – 19 с. 13. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. / Дорошенко Д. – Ужгород, 1932. – Т. 1.

– С. 129. 14. Історія Києва: у 2-х т. – К., 1960. – Т. 2. – 947 с. 15. Історія Києва: у 3-х т. 4-х кн. / АН УРСР. Ін-т історії; Гл. редкол.: Ю. Ю. Конфудор (гл. ред.), І. І. Артеменко, В. А. Згурський і др. – К.: Наук. думка, 1982 – 1986. – Т. 3. – Кн.1. / Редкол. тома: Н. І. Супруненко (відпов. ред.), С. В. Кульчицкий, А. В. Лихопат та ін. – 1987. – 474 с. 16. Київ / Редкол. тому: Т. В. Главак (голова) та ін. – К.: Голов. Ред. УРЕ, 1982. – 595 с. – (Історія міст і сіл Української РСР: у 26-ти т.). 17. Киев революционный, боевой, трудовой. – К.: Вища школа, 1982. – 319 с. 18. Киевские Городские Известия. – 1917. – № 11. 19. Королівський Р. М., Рубач М. А., Супруненко М. І. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. – К., 1967. – Т. 1-2. 20. Лепарский А. Н. Проект организации контрольного отдела Киевской городской управы / Лепарский А. Н. – К., 1918. – 16 с. 21. Наказ Киевской городской думы. – К., 1917. – 16 с. 22. Нариси історії Комуністичної партії України. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. – 616 с. 23. Новый закон о выборах в Городские думы. – К., 1917. – 24 с. 24. Об изменении правил о городских доходах и расходах, установленных действующими положениями об общественном управлении городов. – К., 1917. – 30 с. 25. Правда історії. Діяльність єврейської культурно-просвітницької організації "Культурна ліга" у Києві (1918 – 1925). 36. документів

/ М. О. Рибаків (упоряд.) – К., 1995. – 168 с. 26. Положение об общественном управлении городов. – К., 1917. – 92 с. 27. Рибаків М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / Рибаків М. О. – К.: Київ, 1997. – 374 с. 28. Сборник положений и инструкций для контроля Киевской городской думы и подотчетных лиц Киевского городского самоуправления. – К., 1918. – 137 с. 29. Терещенко Ю. І. Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції / Терещенко Ю. І. – К.: Наукова думка, 1974. – 143 с. 30. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 591 с.; Т. 2. – К.: Наукова думка, 1997. – 422 с. 31. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 р. Документи і матеріали / В. Ф. Верстюк (упоряд.) – К.: Видавництво Олени Теліги, 2003. – 1022 с. 32. Чериковер И. Антисемитизм и погромы на Украине в период Центральной рады и гетмана / Чериковер И. // Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – М., 1930 – С. 239-276. 33. Яременко О. І. Адміністративна реформа гетьмана П. Скоропадського / Яременко О. І. / Вінницький держ. Педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського, кафедри історії слов'янських народів. – Вінниця, 1998. – 39 с.

Надійшла до редколегії 17.02.10

М. Казьмирчук, канд. іст. наук

ДОРЕВОЛЮЦІЙНІ ТА РАДЯНСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПОРЕФОРМНОГО ПЕРІОДУ

В статті аналізуються праці вітчизняних та зарубіжних дослідників різних періодів, у яких розкриваються особливості соціального розвитку Київської губернії пореформеної доби. Деякі проблеми будуть досліджені у наступних статтях.

The article analyzes works of domestic and foreign researchers discovering the social progress of Kyiv gubernya after reformation period. Some question will be examined in further work.

Кінець XIX – початок XX ст. бурхливий період для соціального розвитку Київської губернії і загалом України, коли відбувається українське національне Відродження, перехід від феодальної системи до утвердження капіталізму, визрівають передумови для нової національно-визвольної революції, але водночас країна знаходиться під імперською владою Росії та Австро-Угорщини. Суспільство переживає новий час, бурхливий, суперечливий та буремний перехідний період, який збігся із становленням в загальних рисах того суспільства, яке загартує в загальних рисах українську націю.

Дослідники зарубіжні та вітчизняні не приділяли достатньої уваги аналізу соціального розвитку Київської губернії наприкінці XIX – на початку XX ст, а обмежувалися короткими та вузькими проблемними питаннями, або ж тільки торкалися окремих питань, розглядаючи інші проблеми. До того ж, більшість дослідників не використовувала комплексно у своїх працях інформаційного потенціалу та можливостей архівних та опублікованих джерел для розкриття соціального розвитку Київської губернії пореформеної доби.

У дорадянський період (до 1917 р.) характерним було видання збірників, де знаходили висвітлення проблеми розвитку освіти та сільського господарства Російської імперії, зокрема і у Київській губернії. У 70-х роках XIX ст. В. Шульгін написав матеріал до збірки "Древняя и новая Россия" про етнологічну ситуацію на Правобережній Україні другої чверті XIX ст. Наголос у збірці робився на вирішення національних питань у сфері шкільної освіти, зокрема про співвідношення та доцільність для російської влади існування польських і єврейських шкіл. Ця праця просякнута великоросійськими настроями, а отже автор є досить суб'єктивним у своїх висновках. Проте помітно, що він представляючи промонархічну партію, знає свою тему досконало [43, 10, 19-21].

Соціальними проблемами в Росії опікувався одеський міський голова, становий представник у судовій палаті сенату від Одеси Н. А. Новосельський, викладач соціального розглядав через призму законності. Його зацікавили питання організації поліції, дії міністерства

фінансів, кредит, вітчизняна промисловість, державницькі ідеї серед молоді та боротьба із поганими впливами. Окрім перелічених інтересів, автор піднімає соціальне питання, виділяючи у ньому селянський та робітничий компоненти, а також відносини буржуазії та робітників, вплив привілейованих станів на державну політику [15, с. 168]. Новосельський відмічає, що соціальні питання вже отримали в науці пріоритетні позиції. Проте у його праці теж помітно прихильність до монархічної влади, хоча інколи проглядаються і ліберальні погляди.

Наприкінці XIX ст. гостро постали соціальні проблеми після звільнення селян з кріпацтва, реформа 1861 р. позначилася на соціальному розвитку підросійської України. Не маючи наміру розглядати історіографію вивчення проблем проведення аграрної реформи, потрібно відзначити, що багато питань пов'язаних із селянською реформою 1861 р. з'явилися на сторінках праць представників дворянських кіл А. Скребицького, А. Головачова, А. Корнілова та інших.

У XIX ст. стало популярним збирати статистичні відомості про актуальним галузям економічного життя Російської імперії і видавати ґрунтовні статистичні розвідки. Цілий ряд земських діячів та відомих дослідників, зокрема і Павло Чубинський, працювали з науково-статистичними джерелами, досліджуючи актуальні й прибуткові галузі економіки. Павло Чубинський, як член Російського географічного товариства, здійснював експедиції з метою проведення етнографічних та статистичних досліджень. Протягом двох років він досліджував крім інших Київську, Волинську, Подільську губернії Російської імперії, результатом чого стало видання цілого ряду статистичних робіт присвячених промисловості Південно-Західного краю та присудження Павлу Чубинському медалі за дослідження в етнографії та статистиці. Дослідник навіть мав проект по складенню щорічника з цукрової промисловості, де розміщувалися б необхідні статистичні відомості, проте, через брак коштів цього зробити не вдалося. Натомість видано було офіційні данні по цукровим заводам за 1871–1872 рр., де було представлено стислу інформацію по